
ПЛУЖНИК І.В.,
викладач, кафедра іноземних
мов та методик їх навчання,
Педагогічний інститут
Київського університету
імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ВТОРИННОЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У СУЧАСНОГО ПОКОЛІННЯ В УМОВАХ ТЕХНОЛОГІЇ ПЛЕКАННЯ ДОВЕРШЕНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано процес розвитку довершеної особистості учнів в контексті формування її вторинної мовної особистості. Автор актуалізує потребу усвідомлення підростаючим поколінням себе як формувача вторинної мовної особистості. Окреслено та проаналізовано стратегії, які є ефективними в всебічному розвитку учнів під час формування їх іншомовної комунікативної компетентності на уроках іноземної мови.

Ключові слова: довершена особистість; стратегії; іншомовна комунікативна компетентність; стратегії формування вторинної мовної особистості; всебічний розвиток учня; умови плекання довершеної особистості.

В статье проанализирован процесс развития совершенной личности учащихся в контексте формирования ее вторичной языковой личности. Автор актуализирует необходимость осознания подрастающим поколением себя как формирователя вторичной языковой личности. Определены и проанализированы стратегии, которые являются эффективными при всестороннему развитию учащихся в ходе формирования их иноязычной коммуникативной компетентности на уроках иностранного языка.

Ключевые слова: совершенная личность; стратегии; иноязычная коммуникативная компетентность; стратегии формирования

© ПЛУЖНИК І.В., 2016

вторичной языковой личности; всестороннее развитие ученика; условия развития совершенной личности.

The article analyzes the development of the perfect personality of students in the context of its secondary linguistic personality forming process. Author actualizes the need of understanding in the younger generation themselves as generators of their own secondary language personality. The strategies of effective comprehensive development of students through the foreign language communicative competence formation on foreign language lessons are outlined and analyzed in the article.

Key words: *perfect personality; strategies; foreign language communicative competence; strategy of forming secondary language personality; comprehensive development of students; conditions of creating the perfect personality.*

Актуальність проблеми дослідження. На сьогоднішній день Україна розвивається як полікультурна, полінаціональна, поліконфесійна та багатомовна країна, що намагається забезпечити рівноправне та комфортне проживання людей незалежно від їх мови, раси, релігійних та інших поглядів і переконань. Тож на сучасному етапі розвитку початкової школи в країні відбуваються істотні зміни в освітньому просторі, де основне місце відводиться розвитку учня як довершеної ерудованої особистості, навколо якого і будується навчально виховний процес. Одним з аспектів розвитку постає розробка стратегій підготовки учнів з питання розвитку умінь ефективно взаємодіяти з людьми інших країн та національностей в умовах зростаючої полінаціональності та полікультурності країни. Мова є індивідуальним і в той же час соціальним явищем, вона обслуговує кожну людину й усе суспільство, вона спрямована у внутрішній світ дитини та зовнішній світ людських взаємин і освітня система при цьому в першу

чергу покликана впливати на розуміння і прийняття дитиною нових умов, нового соціуму, нової мови і, як наслідок – формування їх вторинної мовної особистості. Тому вивчення іноземної мови в початкових школах повинно бути засноване на творчості, комфорті і в той же час – ефективності оволодіння уміньми та навичками. Відповідно до цього, вироблення правильних стратегій формування вторинної мовної особистості учнів, пристосування до навколишнього іншомовного середовища є першочерговим завданням початкової школи в умовах розвитку довершеної особистості молодшого школяра.

Аналіз наукових досліджень та публікацій показав, що сьогодні значна частина досліджень присвячена розкриттю проблеми і різних аспектів формування вторинної мовної особистості дитини в ході різнобічного розвитку її особистості в початковій школі. Велика кількість науковців, а саме: К. Бейкер, М. Бріск, Дж. Кроуфорд, С.Л. Шмід, Дж.В. Толлефсон, Б. Баллівант, Д. Коротка, В. Бойсон за-

значають, що формування вторинної мовної особистості є важливою складовою розвитку «довершеної» сучасної особистості в умовах євроінтеграції.

На думку психолога Е. Помиткіна «довершена особистість – це наслідок тривалої, наполегливої праці людини над собою, праці, яка спрямована на поступове самовдосконалення, свідоме вибудовування себе з метою наближення до обраного ідеалу, в якому гармонійно поєднуються високі людські чесноти, що дає можливість виконати, зреалізувати себе в будь-якому освітньому середовищі, а завдяки цьому відчувати всю повноту людського щастя». З точки зору вивчення іноземної мови в початковій школі, це являє собою процес формування вторинної мовної особистості як складової частини розвитку довершеної особистості.

Традиційно поняття «вторинна мовна особистість» в контексті розвитку довершеної особистості визначається як центральна категорія в сучасній психолінгводидактиці. Лінгводидактичне тлумачення поняття було запропоновано І.І. Халєєвою: «Вторинна мовна особистість - здатність людини до спілкування на міжкультурному рівні. Дана здатність складається з оволодіння вербально-семантичним кодом досліджуваної мови, тобто «мовною картиною світу» носіїв даної мови і «глобальної картиною світу»» [7, 179]. На її думку, результатом оволодіння мовою є набуття особистістю рис вторинної мовної особистості, здатної проникнути в «дух» досліджуваної нею мови, в «плоть» культури народу, з яким може здійснюватися міжкультурна комунікація, що є одним з аспектів формування довершеної особистості [7, 182]. Вторинна мовна особистість за Н.Д. Гальською визначається «як сукупність здібностей людини в ході всебічного

розвитку особистості, яка передбачає адекватну взаємодію з представниками інших культур. Результатом будь-якої мовної освіти повинна з'явитися сформована мовна особистість, а результатом освіти в області іноземних мов - вторинна мовна особистість як показник здатності людини приймати повноцінну участь у міжкультурній комунікації» [2, 42].

Усвідомлення себе як формувача вторинної мовної особистості, на думку Є. І. Пасова, передбачає: усвідомлення себе як мовної особистості в цілому; здатність користуватися мовою в текстовій діяльності-комунікації; здатність до саморозвитку, до забезпечення креативної текстової діяльності [8, 163].

Питання, пов'язані з формуванням вторинної мовної особистості в ході розвитку довершеної особистості, розглядаються також у роботах Г.І. Богина, Ю.Н. Караулова, Ю.С. Кубряновой, та ін [3, 67]. Формування довершеної особистості являє поступове самовдосконалення, свідоме вибудовування себе з метою наближення до обраного ідеалу, в якому гармонійно поєднуються високі людські чесноти, що дає можливість виконати, зреалізувати себе, а завдяки цьому відчувати всю повноту людського щастя.

Тож, сформовану мовну вторинність в ході розвитку довершеної особистості можна розглядати як навички успішної іншомовної комунікації в різномовленнєвому середовищі на базі комунікативного простору мовного середовища, де спочатку формується особистість загалом, а на базі неї – іншомовна особистість молодшого школяра.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З 80-х рр. XX ст. увага лінгвістів зосереджується на ролі «людського фак-

тору» у мові, що спричинило за собою включення в понятійний апарат лінгвістики нової категорії «мовна особистість», яка в контексті навчання іноземної мови може бути представлена як вторинна мовна особистість. Питання розвитку довершеної особистості молодшого школяра через призму формування вторинної мовної особистості є питанням малодослідженим та потребує додаткового розгляду. Мета даної статті полягає у висвітленні стратегій формування іншомовної компетентності учнів в контексті формування їх довершеної особистості.

Виклад основного матеріалу. Формування вторинної мовної особистості, зокрема в початковій школі повинно відбуватися в просторі, розташованому в системі трьох координат: дійсність, мова і свідомість, тому що, тільки усвідомивши основні закономірності нової дійсності і нової мови, мовна особистість має шанс реалізуватися і задовольнити «необхідні потреби свого буття» в іншомовній сфері та паралельно ровивати себе як особистість, набуваючи риси важливі для ефективного функціонування в соціумі. Причому стратегії формування вторинної мовної особистості в іншомовному середовищі буде мати як схожість, так і відмінність з процесом в умовах рідно мовленнєвого середовища, де переважає засвоєння мови через дійсність, а в іншомовному - дійсність засвоюється через мову.

Певно, що процес становлення всебічно розвинутої особистості в контексті формування її вторинної мовної особистості пов'язаний не тільки із опануванням тими, хто навчається вербального коду іноземної мови та вмінням його використовувати на практиці у спілкуванні, але із формуванням в їхній свідомості картини власного подальшого розвитку та

перспектив цього розвитку, переваг притаманних раніше носію певної мови як представнику конкретного соціуму, то навчання іноземної мови мусить бути спрямоване на заохочування (тих, хто навчається) до концептуальної системи «чужого лінгвосоціума» та задовольняти потреби учня в саморозвитку.

На підставі вище викладеного, вченими виділяються чинники впливу на ефективне формування вторинної мовної особистості в іншомовному середовищі, які не лише сприяють швидкому засвоєнню нової мови, а й акумулюють прагнення до подальшого самовдосконалення, зокрема в питанні формування досконалої іншомовної компетентності. По-перше, це природний достовірний відеоряд, який включає в себе статичну і мобільну наочну дійсність, невербальні прояви соціокультури в мовному середовищі. По-друге, це природний достовірний аудіоряд, який включає в себе всю сприйняту на слух інформацію навколишнього мовного середовища. По-третє, це природний ситуативний ряд – сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених компонентів: мовні ситуації, комунікативні поведінки, соціокультурного стереотипу спілкування та міжкультурного мовленнєвого контакту. По-четверте, це насичений ряд національних фонових знань, іноземної культури. По-п'яте, це навчальна стихія мови [3, 69].

Вищезазначені чинники стають ефективним засобом якісної побудови та розвитку довершеної особистості як в іншомовному аспекті так і загалом лише за умови правильного відбору стратегій формування вторинної мовної особистості. Науковці у розгляді питання стратегій формування вторинної мовної особистості також звертають увагу на структуру цього по-

няття. У структурі вторинної мовної особистості прийнято виокремлювати три рівні: вербально-семантичний (або нульовий); лінгвокогнітивного (або тезаурусний); прагматичний (або мотиваційний) [5, 78].

Одиницями першого рівня є окремі слова як одиниці вербально-асоціативної мережі. Іншими словами, вербально-семантичний рівень вторинної мовної особистості складається з лексикону, яким користується учень в процесі природної вербальної комунікації. При цьому враховується як кількість лексичних одиниць, так і вміння правильно використовувати вербальні засоби відповідно до норм соціальної диференціації, варіативності, функціонально-стилістичної цінності. Рівень володіння цим умінням та відсутність передбачає наявність лексикону особистості, що розуміється в широкому сенсі, і що включає фонетичні та граматичні знання особистості.

До структурних одиниць лінгвокогнітивного рівня у формуванні вторинної мовної особистості відносяться ідеї, концепти, з яких складається власна картина світу кожної мовної особистості. У свідомості учня початкової школи вони представлені як ієрархія соціальних та культурологічних цінностей, що сформувалася в конкретних умовах соціального досвіду і діяльності. Когнітивна характеристика пов'язана з інтелектуальною сферою особистості, пізнавальною діяльністю дитини, передбачає розумові процеси, спрямовує учня на творчість та активізує самостійність у прагненні до знань.

Складовими третього, прагматичного, рівня є цілі, завдання, мотиви, наміри і установки, які, на думку Ю.М. Караулова, проявляються в комунікативно-діяльнісних потребах особистості. Саме вмотивованість учня служить найбільш істотним чин-

ником, що обумовлює індивідуальні особливості формування вторинної мовної особистості. Багатоплановість цих чинників і відсутність достатньо стійких формальних корелятивів у мові ускладнюють дослідження прагматичної характеристики як найважливішого рівня структури вторинної мовної особистості.

Відповідно до думки Л.В. Пельц під час вербально-семантичного рівня учень, у якого формується вторинна мовна особистість, має можливість спиратися на слова, моделі їх нормативного вживання, прийняті у відповідній комунікативній сфері [4, 58]. Під час лінгвокогнітивного рівня можна виділити узагальнені поняття, концепти або ідеї, виражені також вербально. Для прагматичної рівня потрібно перерахування комунікативно-діяльнісних потреб особистості, як от: бажання висловитися, прагнення вплинути на адресата, бажання отримати додаткову аргументацію або будь-яку іншу інформацію від співрозмовника та ін.

З трьох рівнів мовної особистості лише останній характеризує індивіда в контексті його комунікативних здібностей. Як стверджують науковці, вербально-семантичних характеристик явно недостатньо для оцінки комунікативних здібностей і можливостей. Відомо, що значне місце в природній комунікації займають невербальні засоби, що передають до 65% змістової та оцінної інформації. Лінгвокогнітивний рівень орієнтований більшою мірою на мовні характеристики особистості. Для комунікації, поряд із системою соціальних та культурологічних цінностей, велике значення мають і інші лінгвокогнітивні чинники, пов'язані з механізмами адекватного сприйняття і цілеспрямованої передачі інформації. Але кожний з рівнів в комплексній взаємодії своїй забезпе-

чує всебічний розвиток учня, тим самим наближуючи його до впевненості у своїх силах та формуючи його внутрішню мотивацію. [6, 103].

Проблеми, з якими стикаються учні молодшого шкільного віку в ході всебічного розвитку особистості через призму формування вторинної мовної особистості є дійсно великими й складними. Враховуючи це активно розробляються різні програми і стратегії, які допомагають вчителю ефективно формувати вторинну мовну особистість учнів та паралельно розвивати її в різних напрямках. Нижче зазначені стратегії, ефективні у процесі формування вторинної мовної особистості, вони є відправною одиницею, що служать для перетворення класу в більш комфортне місце для всіх учнів.

Перша технологія, яка активно використовується при формуванні вторинної мовної особистості є двомовна освіта. Дослідження з даного питання показують, що знання декількох мов є скоріш перевагою, ніж недоліком, особливо в сучасному світі глобалізації і зміцнюють віру учня у себе, його впевненість у власних силах. Двомовна освіта включає в себе викладання навчального матеріалу на двох мовах – мові країни та іноземної мови, що вивчається, - з використанням різної кількості часу, відведеного на вивчення рідної мови або іноземної мови, залежно від конкретної програми та навчального предмету [9, 222].

Ще однією загальнопоширеною стратегією є заохочення розвитку іноземної мови. Найчастіше вчителі позначають предмети в класі, використовуючи автентичні матеріали, які включають етикетки і тексти (наприклад, значки, каталоги, іграшки, предмети побуту, газети і меню). Важливим чинником в процесі розвитку довершеної особистості та формування вто-

ринної мовної особистості є розуміння потенціалу кожного учня, його нахилів, здібностей для того, щоб забезпечити ефективний процес формування вторинної мовної особистості на індивідуальній основі.

Незамінною стратегією у формуванні довершеної особистості учня в іншомовному аспекті, на думку багатьох вчителів є зменшення мовного навантаження. Вчителі на заняттях часто розмовляють мовою, заважкою для дітей, сповненою словами, з якими не знайомі учні. Для полегшення такого мовного навантаження для учня, вчителі можуть використовувати ряд допоміжних заходів. Вони можуть переписувати складні для розуміння тексти за допомогою більш простих речень або принаймні пояснити мовою оригіналу, вказувати на нові і особливо важкі слова, визначати їх, і пояснити, як вони використовуються. Тобто, вчитель повинен цілеспрямовано підбирати слова і структури, які допоможуть учням початкової школи формувати свою вторинну мовну особистість, а не перешкоджати їх успіху в класі.

Врахування стадій формування вторинної мовної особистості визначається як ще одна важлива стратегія, що охоплює процес формування вторинної мовної особистості учнів та підвищить внутрішню мотивацію учнів у власному розвитку. На стадії мовчання допомогти дитині бути «включеним» в мовне середовище допоможуть музика, рухи, які означають певні слова чи дії, драматичні чи рольові ігри. Вчителі мають поважати стадію мовчання, не примушуючи дитину говорити. На стадіях зростання участі та культурного шоку слід просити дитину намалювати свої почуття або ж невербально показати їх. Дітям на основному етапі формування вто-

ринної мовної особистості (початок виробництва) можуть бути задані питання, які вимагають відповіді лише «так» або «ні», або які вимагають від них ідентифікації знайомого предмета. Згодом, на кінцевих стадіях формування вторинної мовної особистості, вчителі можуть мотивувати учнів до описового характеру іншомовного мовлення, що розвиватиме розмовні навички дітей.

Висновки та пропозиції. Отже, у процесі формування вторинної мовної особистості учні стикаються з багатьма проблемами: їм треба «вписатися» в нове мовне середовище, вивчити нову мову, і паралельно - сформувати в собі адекватну самооцінку, віру у власні сили, здатність до рефлексії та внутрішню мотивацію. Найскладнішим в даному питанні є відсутність іншомовного середовища, що утруднює процес формування вторинної мовної особистості та розвитку вищезгаданих навичок довершеної особистості. Але вчитель може організувати навчально-виховний процес з іноземної мови таким чином, щоб заохотити і спонукати учнів вивчати англійську мову різними шляхами. Вивчення та аналіз даного питання дав змогу систематизувати та виокремити найголовніші стратегії та допоміжні засоби, що дають змогу розвинути навички, притаманні довершеній особистості та паралельно - сформувати вторинну мовну особистість учня початкової школи:

1. Занурення дитини в іншомовне середовище (діти мають швидше за дорослих засвоюють нові слова з розмови навколо них, тому створення продуктивного середовища формування вторинної мовної особистості

через включення дітей у розмову в класі іноземної мови відповідає їх індивідуальним та психологічним особливостям віку).

2. Використання засобів невербальної комунікації під час уроку. Діяльність ще більше підвищує здатність дитини запам'ятовувати, додавши фізичних асоціацій до слова.

3. Створення інтерактивного середовища для дітей. Нехай вони стоячи і сидючи, під час драматичної та рольової ігор, співають і танцюють на уроці. Це допомагає дітям залишатися зосередженим і відкриває додаткові можливості для власного розвитку та вивчення мови.

4. Диверсифікація форм роботи учнів в процесі вивчення іншомовного матеріалу (заохочення дітей до прояву своїх знань, дозволять їм самоствердитися і дати їм реальні мовні навички) [10,22].

Молодшому школяреві в процесі формування своєї вторинної мовної особистості просто необхідно постійно самостверджуватися, розуміти, що це цікаво, приносить користь та задоволення як йому, так і близькому до нього оточенню. Отже, успіх практичної реалізації стратегій щодо розвитку довершеної особистості через призму формування вторинної мовної особистості в українських початкових школах залежить від рівня готовності вчителів запроваджувати інновації в процес навчання іноземної мови, вчити дітей поваги та мовної приналежності до іноземної культури і в той же час, не пригнічуючи, але тільки підтримуючи всі їх починання, патріотичні почуття і гордість за нашу країну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агадуллін Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект / Р.Агадуллін // Педагогіка і психологія. – 2004. – №3. – С.18-29.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя. – М.: АРКТИ, 2004. С. 37-64.
3. Гальперин П.Я. К психологии формирования речи на иностранном языке / П.Я.Гальперин // Психоллингвистика и обучение иностранцев русскому языку [Под ред. А.А.Леонтьева и Т.В.Рябовой]. – Изд-во Моск. Ун-та, 1972. – С.60-71.
4. Игнатова И. Б. Структура языковой личности в лингводидактическом аспекте / И.Б. Игнатова // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: Міжпредметні зв'язки. – 2008. – 13. – С. 54-59.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – С. 76-79.
6. Помиткін Е. Психологічне забезпечення духовного розвитку дитини: Програми роботи з дітьми від 5 до 18 років. – К.: Шкільний світ, 2008. –127 с
7. Халеева И.И. Вторичная языковая личность как реципиент инофонного текста / И.И.Халеева // Язык – система. Язык –285 Проблемы сучасної психології. 2012. Випуск 15 текст. Язык – способность. – М: Институт русского языка РАН, 1995. – С. 177-205.
8. Du, X. The Affective Filter in Second Language Teaching. - Asian Social Science, 2009. - 5(8). - 162-165.
9. Lightbrown, P.M & Spada, N. How Languages are Learned. Oxford University Press. – 2006. – 212-227.
10. A. Portes and R. Schauffler, "Language and the Second Generation:Bilingualism Yesterday and Today," in The New Second Generation, ed. Alejandro Portes (New York: Russell Sage Foundation, 1996): 8-29.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Agadullin R. Polikulturna osvita: metodologo-teoretichnyi aspekt / R.Agadullin // Pedagogika i psihologiya. – 2004. – #3. – S.18-29.
2. Galskova N.D. Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam. Posobie dlya uchitelya. – M.: ARKTI, 2004. S. 37-64.
3. Galperin P.Ya. K psihologii formirovaniya rechi na inostrannom yazyike / P.Ya. Galperin // Psiholingvistika i obuchenie inostrantsev russkomu yazyiku [Pod red. A.A.Leonteva i T.V.Ryabovoy]. – Izd-vo Mosk. Un-ta, 1972. – S.60-71.
4. Ignatova I. B. Struktura yazykovoy lichnosti v lingvodiakticheskom aspekte / I.B. Ignatova // Vikladannya mov u vischih navchalnih zakladah osviti na suchasnomu etapi: Mizhpredmetni zo'yazki. – 2008. – 13. – S. 54-59.
5. Karaulov Yu. N. Russkiy yazik i yazykovaya lichnost / Yu. N. Karaulov. – M. : Nauka, 1987. – С. 76-79.

6. Pomitkin E. *Psichologichne zabezpechennya duhovnogo rozvitku ditini: Programi ro- boti z dltmi vld 5 do 18 roklv.* – K.: Shkllniy svlt, 2008. –127 s
7. Haleeva I.I. *Vtorichnaya yazyikovaya lichnost kak retsipient inofonnogo teksta / I.I.Haleeva // Yazyik – sistema. Yazyik –285 Problemi suchasnoYi psihologiyi. 2012. Vipusk 15 tekst. Yazyik – sposobnost.* – M: Institut russkogo yazyika RAN, 1995. – S. 177-205.
8. Du, X. *The Affective Filter in Second Language Teaching.* - *Asian Social Science*, 2009. - 5(8). - 162-165.
9. Lightbrown, P.M & Spada, N. *How Languages are Learned.* Oxford University Press. – 2006. – 212-227.
10. A. Portes and R. Schauffler, "Language and the Second Generation: Bilingualism Yesterday and Today," in *The New Second Generation*, ed. Alejandro Portes (New York: Russell Sage Foundation, 1996): 8-29.